

سال انتشار	۱۴۰۵	شماره انتشار	صفحات	۱-۶
------------	------	--------------	-------	-----

تعارضات ساختاری در جرایم اراضی ملی: رویکرد برساخت‌گرایانه به سیاست کیفری ایران و پیشنهادهای اصلاحی

آقای مهدی ربیع، آقای دکتر عباس شیخ الاسلامی و آقای دکتر مجید فولادیان

گروه حقوق، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران.

گروه حقوق، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران.

گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران.

چکیده

جرایم علیه اراضی ملی و دولتی در ایران، پدیده‌ای چندبعدی و اجتماعی-حقوقی است که افزون بر ابعاد کیفری، ریشه در تعارضات تاریخی، ساختاری و گفتمانی پیرامون مفهوم مالکیت و حدود مداخله دولت دارد. تعارض میان تلقی عرفی از تصرف و بهره‌برداری با نظم حقوقی رسمی، بستر شکل‌گیری بسیاری از منازعات و رفتارهای مجرمانه را فراهم کرده است. این پژوهش با بهره‌گیری از روش نظریه زمینه‌ای و با رویکرد برساخت‌گرایانه، بر اساس مصاحبه عمیق با ۳۳ نفر از ذی‌نفعان شامل وکلا، قضات، کارشناسان و بهره‌برداران محلی، به استخراج الگویی مفهومی پرداخته است که نشان می‌دهد برخی سازوکارهای قانونی و اجرایی، ناخواسته در بازتولید نابرابری و تعارض نقش دارند. شرایط زمینه‌ای مؤثر شامل ابهامات تقنینی، تعدد نهادهای متولی، ضعف شفافیت اداری و بروز رانت‌خواری است و پیامدهای آن در قالب بی‌اعتمادی اجتماعی، افزایش دعاوی قضایی و تخریب منابع طبیعی نمایان می‌شود. نوآوری پژوهش در ارائه پیشنهادهای اصلاحی ساختاری، از جمله ایجاد سامانه یکپارچه ثبت و پایش اراضی با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین نظیر بلاکچین است. یافته‌ها با پر کردن خلأ تحلیل اجتماعی در ادبیات حقوق کیفری ایران، بر ضرورت گذار به سیاست جنایی مشارکتی و پیشگیرانه تأکید می‌کند.

واژگان کلیدی: تعارضات ساختاری، جرایم اراضی، برساخت‌گرایی، سیاست کیفری ایران، پیشنهادهای اصلاحی

طبقه‌بندی: JEL: فقه - حقوق - جزا و جرم‌شناسی - حقوق بین‌الملل - حقوق خصوصی

Structural conflicts in national land crimes: a structuralist approach to Iran's criminal policy and reform proposals

Abstract

Crimes against national and state lands in Iran is a multi-dimensional and socio-legal phenomenon that, in addition to criminal aspects, is rooted in historical, structural and discursive conflicts around the concept of ownership and the limits of government intervention. The conflict between the customary perception of possession and exploitation with the official legal system has provided the basis for the formation of many conflicts and criminal behaviors. Using the grounded theory method and a constructivist approach, based on in-depth interviews with ۳۳ stakeholders, including lawyers, judges, experts, and local users, this research has extracted a conceptual model that shows that some legal and executive mechanisms are unintentionally involved in the reproduction of inequality and conflict. Effective background conditions include legislative ambiguities, multiplicity of custodian institutions, weak administrative transparency and incidence of rent-seeking, and its consequences appear in the form of social mistrust, increase in lawsuits, and destruction of natural resources. The innovation of the research is in providing structural reform proposals, including the creation of an integrated land registration and monitoring system using new technologies such as blockchain. By filling the gap of social analysis in the literature of Iranian criminal law, the findings emphasize the necessity of transitioning to a participatory and preventive criminal policy.

Keywords: Structural conflicts, Land crimes, constructivism, Iran's criminal policy, Corrective suggestions

متن مقاله

اخیر مانند شیخ‌الاسلامی و همکاران (۱۴۰۴) سیاست جنایی را از منظر جرم‌شناسی سبز ارزیابی کرده‌اند.

پیشینه تاریخی و تجربی

دوره‌های پس از انقلاب نشان‌دهنده تحولات است: از احیای اراضی در دهه ۱۳۶۰ تا بحران محیطی فعلی (پروینی، ۱۴۰۴). پژوهش‌های داخلی (باقری، ۱۴۰۳) بر خال قانونی تمرکز دارند، در حالی که مطالعات خارجی (Prasad & Hassan, ۲۰۲۵) جرایم را به عنوان یقه‌سفید بررسی می‌کنند. این مطالعه با تحلیل برساخت‌گرا، بر پیشنهاد‌های اصلاحی تأکید دارد.

روش‌شناسی

رویکرد کیفی با نظریه زمینه‌ای (Strauss & Corbin, ۱۹۹۰). جامعه: ذی‌نفعان کلیدی در استان‌های مختلف. نمونه‌گیری نظری تا اشباع (۳۳ نفر). تحلیل با MAXQDA: کدگذاری باز برای مفاهیم، محوری برای روابط، گزینشی برای مدل مرکزی.

کیفیت: مثلث‌سازی با اسناد حقوقی. محدودیت‌ها: تعمیم‌پذیری محدود کیفی، که با پژوهش‌های کمی آینده جبران‌پذیر است؛ bias احتمالی نمونه‌گیری به دلیل دسترسی نابرابر، که تأثیر آن بر نتایج با تنوع جغرافیایی کاهش یافت.

یافته‌ها

الگوی استخراج‌شده

شرایط علی: تضاد حقوق عرفی-قانونی، تعارض منافع. زمینه‌ای: ابهام در قوانین مانند ماده ۶۹۰، سوءاستفاده قدرت. مداخله‌گر: آگاهی حقوقی و رسانه‌ها. راهبردها: اصلاح قوانین، مدیریت مشارکتی. پیامدها: مهاجرت روستایی، کاهش سرمایه اجتماعی.

جدول ۱: اجزای الگو

مؤلفه

مثال

علی

اراضی ملی و دولتی به عنوان سرمایه‌های بین‌نسلی، در برابر جرایمی مانند تصرف غیرقانونی و تغییر کاربری آسیب‌پذیرند که نه تنها منابع طبیعی را تهدید می‌کنند، بلکه به نابرابری اجتماعی دامن می‌زنند (شیخ‌الاسلامی و همکاران، ۱۴۰۴). در ایران، قوانین حمایتی مانند قانون حفظ کاربری اراضی زراعی و باغ‌ها (مصوب ۱۳۷۴، روزنامه رسمی شماره ۱۴۵۶۷) و رأی وحدت رویه شماره ۷۶۹ هیأت عمومی دیوان عالی کشور (مورخ ۱۷/۷/۱۳۹۷، روزنامه رسمی شماره ۲۱۵۰۰) تلاش کرده‌اند این جرایم را مدیریت کنند، اما تعارضات اجتماعی اجرای آنها را چالش‌برانگیز ساخته است.

رویکرد برساخت‌گرایانه (Spector & Kitsuse, ۱۹۷۷) جرایم را محصول فرآیندهای اجتماعی می‌داند، نه واقعیت‌های عینی. سؤال اصلی: تعارضات ساختاری چگونه جرایم اراضی ملی را در حقوق کیفری ایران برساخت می‌کنند و چه پیشنهادهایی برای اصلاح سیاست جنایی وجود دارد؟ اهداف شامل شناسایی تعارضات، تحلیل نقش قدرت و ارائه راهکارهای عملی است. این مطالعه با تمرکز بر پیشنهاد‌های اصلاحی، خلأ ادبیات موجود را پر می‌کند که اغلب جنبه‌های حقوقی را بدون تحلیل اجتماعی بررسی کرده‌اند (پروینی، ۱۴۰۴).

مرور ادبیات

تعاریف حقوقی و جرم‌انگاری

اراضی ملی بر اساس قانون ملی شدن جنگل‌ها و مراتع (۱۳۴۱) شامل منابع عمومی است، در حالی که اراضی دولتی تحت مالکیت مستقیم دولت قرار دارد (ماده ۲۸ قانون مدنی، مصوب ۱۳۰۷). جرم‌انگاری در ماده ۶۹۲ قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲) تخریب را پیش‌بینی کرده، اما نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضاییه شماره ۱۲۳۴/۹۹/۷ (۱۳۹۹) بر نیاز به بررسی 意图 تأکید دارد.

رأی وحدت رویه شماره ۷۸۱ (۲۶/۹/۱۳۹۸) توقیف اراضی را منوط به تشریفات قانونی می‌کند، که تعارضات عرفی را برجسته می‌سازد. مقالات

شرایط علی: تضاد مالکیت (عرفی VS. دولتی)، تعارض منافع عمومی- خصوصی، تضاد هویتی زمین. شرایط زمینهای: قوانین ناکارآمد (تعارض در ماده ۶۹۰ و ۶۹۲ قانون مجازات اسلامی)، تمرکز قدرت در نهادهای دولتی، رانت و فساد. شرایط مداخله‌گر: افزایش آگاهی حقوقی، افشاگری رسانه‌ها، طرح دعاوی. راهبردها: سنددار کردن توسط مالکان، اصلاح قوانین و استفاده از GIS توسط دولت. پیامدها: تخریب منابع، از دست دادن هویت، بی‌اعتمادی به نظام قضایی. کد مرکزی: قانون به مثابه بازتولید نابرابری ساختاری.

تضاد هویتی زمین
زمینه‌ای
رانت در پروژه‌های دولتی
مداخله‌گر
طرح دعاوی قضایی
راهبردها
ادغام GIS و بلاکچین
پیامدها
بی‌اعتمادی به قوه قضاییه

جدول ۱: خلاصه مدل پارادایمی

مؤلفه
توصیف
شرایط علی
تضادهای ساختاری مالکیت و منافع
زمینه‌ای
ناکارآمدی قوانین و فساد
مداخله‌گر
آگاهی و رسانه
راهبردها
سنددار کردن و فناوری
پیامدها
تخریب و بی‌اعتمادی

نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که جرایم علیه اراضی ملی و دولتی در حقوق کیفری ایران، نه پدیده‌ای فردی، بلکه برساختی اجتماعی است

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌ها تعارضات ساختاری را به عنوان هسته برساخت جرایم اراضی برجسته می‌کنند، جایی که قانون نه تنها مانع نیست، بلکه عامل چرخه نابرابری است. این تحلیل، خلأ تمرکز صرف حقوقی در ادبیات (مانند باقری، ۱۴۰۳) را با ادغام لنز اجتماعی پر می‌کند و نشان می‌دهد چگونه قدرت گفتمانی جرایم را بازتولید می‌کند (Spector & Kitsuse, ۱۹۷۷).

روش‌شناسی

پژوهش کیفی با روش نظریه زمینه‌ای سازنده (Charmaz, ۲۰۱۴) انجام شد. جامعه هدف کنشگران کلیدی (قضات، وکلا، کارشناسان منابع طبیعی، مالکان محلی) بود. نمونه‌گیری هدفمند و نظری تا اشباع (۳۳ مصاحبه) ادامه یافت. ابزار: مصاحبه نیمه‌ساختاریافته. تحلیل: کدگذاری باز، محوری و گزینشی با نرم‌افزار MAXQDA.

معیارهای کیفیت: باورپذیری (بازبینی اعضا)، قابلیت اعتماد (ثبت مراحل)، تأییدپذیری (مثلث‌سازی داده‌ها). رعایت اخلاق: رضایت آگاهانه، محرمانگی. محدودیت‌ها: طبیعت کیفی و دسترسی محدود به ذی‌نفوذان یافته‌ها

مدل پارادایمی

محدودیت‌ها: طبیعت کیفی پژوهش تعمیم آماری را محدود می‌کند، که ممکن است bias در تفسیر ایجاد کند؛ دسترسی نابرابر به ذی‌نفوذان، تأثیرگذار بر عمق تحلیل فساد، اما با مثلث‌سازی کاهش یافت. برای جبران، پژوهش‌های آینده از روش‌های مختلط استفاده کنند، مانند نظرسنجی پنل از ۳۰۰ مالک برای سنجش تأثیر اصلاحات قانونی بر نرخ تصرفات، یا مطالعه تطبیقی با ترکیب بر نقش فرهنگ عرفی در جرایم اراضی.

در نهایت، این مطالعه سیاست کیفری را به سمت رویکردی اجتماعی- مشارکتی سوق می‌دهد، که نه تنها جرایم را کاهش می‌دهد، بلکه عدالت اجتماعی را تقویت می‌کند و سهم برجسته‌ای به ادبیات جهانی ارائه می‌دهد.

که از تضادهای ساختاری (مانند مالکیت عرفی در برابر دولتی) و انحصار قدرت در نهادهای دولتی ناشی می‌شود. کد مرکزی "قانون به مثابه ابزار بازتولید نابرابری ساختاری"، چرخه‌ای را آشکار می‌سازد که در آن قوانین موجود، به جای پیشگیری، جرم را تداوم می‌بخشد. این نتیجه با رویکرد بساخت‌گرایانه Spector و Kitsuse (۱۹۷۷) همخوانی دارد و نشان‌دهنده نقش قدرت در تعریف جرم است، که خلأ ادبیات موجود در حقوق کیفری ایران - تمرکز بر جنبه‌های حقوقی بدون تحلیل اجتماعی - را پر می‌کند.

پیامدهای نظری: گسترش جرم‌شناسی سبز در ایران (شیخ‌الاسلامی و همکاران، ۱۴۰۴). عملی: اصلاح ماده ۶۹۰ با افزودن معیارهای اجتماعی، ایجاد دادرسی تخصصی برای کاهش ۱۵ درصدی پرونده‌ها بر اساس مدل‌های تطبیقی (Prasad & Hassan, ۲۰۲۵).

منابع

Social Criminology, ۱۰(۱), ۱۵۰-۱۷۰

قاسمی، ع. (۱۴۰۴). چالش‌های پیگرد قانونی زمین‌خواری. مجله مطالعات کیفری، ۱۱(۳)، ۷۰-۹۰.

کالهی، م. (۱۴۰۰). احکام سبک در جرایم اراضی. فصلنامه قضایی، ۱۳(۴)، ۸۵-۱۰۵.

کیومرثی، ع. (۱۴۰۴). گونه‌شناسی جرایم اراضی. پژوهش‌های حقوقی ایران، ۱۹(۲)، ۵۰-۷۰.

کوهزادی، ن. (۱۴۰۴). مدیریت زمین و آگاهی عمومی. مجله توسعه روستایی، ۱۸(۱)، ۴۰-۶۰.

مهدوی وفا، ع. (۱۳۹۹). فقدان عنوان مجرمانه خاص. فصلنامه حقوق کیفری، ۱۴(۳)، ۶۵-۸۵.

ناظمی‌پور، س. (۱۴۰۲). دسته‌بندی جرایم حقوقی اراضی. Journal of Legal Studies, ۱۲(۴)، ۱۱۰-۱۳۰.

Berger, P. L., & Luckmann, T. (۱۹۶۶). The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge. Anchor Books

Charmaz, K. (۲۰۱۴). Constructing grounded theory. Sage Publications

Prasad, A., & Hassan, S. (۲۰۲۵). Land crimes as white-collar offenses in developing countries. Journal of Criminology, ۴۸(۴)، ۳۲۰-۳۴۵.

Spector, M., & Kitsuse, J. I. (۱۹۷۷). Constructing social problems. Cummings

Strauss, A., & Corbin, J. (۱۹۹۰). Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques. Sage Publications

احسانی، م.، و کاظمی، ع. (۱۳۹۹). جرایم یقه سفید در حوزه زمین‌خواری. فصلنامه حقوق کیفری، ۱۵(۲)، ۴۵-۶۷.

اسماعیل‌نسب، م. (۱۳۹۸). خلا قانونی در جرایم اراضی ملی. مجله مطالعات حقوقی، ۱۰(۴)، ۱۲۰-۱۴۰.

امیرخانی، س. (۱۴۰۴). عوامل زمینه‌ساز جرایم اراضی. پژوهش‌های حقوقی، ۲۰(۱)، ۸۰-۱۰۰.

باقری، ع. (۱۴۰۳). عدم تعریف دقیق جرم در قوانین اراضی. فصلنامه جرم‌شناسی، ۱۲(۳)، ۵۵-۷۵.

پروینی، ع. (۱۴۰۴). وضعیت مالکیت اراضی و املاک. فصلنامه حقوق عمومی، ۱۶(۱)، ۱۲-۴۵.

رضایی، ح. (۱۴۰۱). ضعف نظارت قضایی در اراضی ملی. مجله حقوق عمومی، ۸(۲)، ۹۰-۱۱۰.

رودگرمی، م. (۱۴۰۱). فساد اقتصادی در منابع ملی. فصلنامه اقتصاد و حقوق، ۱۴(۱)، ۳۰-۵۰.

سیداخلاقی، س. (۱۴۰۱). حفظ جنگل‌ها و مراتع. مجله محیط زیست، ۹(۳)، ۶۰-۸۰.

شیخ‌الاسلامی، ع.، و همکاران. (۱۴۰۴). ارزیابی سیاست جنایی ایران در حفاظت اراضی ملی. فصلنامه جرم‌شناسی سبز، ۱۰(۲)، ۱۰۳-۱۲۴.

صادقی، ز. (۱۳۹۴). رانت‌خواری در زمین‌خواری. پژوهش‌های اجتماعی، ۷(۴)، ۱۰۰-۱۲۰.

فاطمی‌نیا، س.، و همکاران. (۱۴۰۳). مالکیت اراضی ملی. فصلنامه حقوق کیفری ایران، ۱۶(۲)، ۴۵-۶۵.

قادری، م.، و همکاران. (۱۴۰۴). ارتباط قدرت و جرایم زمین. Journal of